

УДК

В. Ф. ВЕРСТЮК*

**РУСЛАН ПИРИГ – АРХІВІСТ, ІСТОРИК, ПЕДАГОГ
(ДО 75-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

Кожна людина по-своєму розпоряджається відведеним їй природою життям. Далеко не всім вдається залишити за собою помітний слід, але є й такі неординарні особистості, які змогли реалізуватися у різних сферах буття. Без сумніву, до таких належить Руслан Якович Пиріг – знаний архівіст, відомий історик, прекрасний педагог, досвідчений організатор науки. Доктор історичних наук, професор, декан факультету Академії державного управління при Президенті України, перший голова Державного комітету архівів України, головний редактор журналу “Архіви України”, завідувач

відділу Інституту історії України НАНУ. А до того, в радянські часи, в його доробку – успішна робота в Харківському державному університеті, відповідальні посади в апараті ЦК КП України. Власне, немає потреби детально виписувати біографію Р. Я. Пирога. Це вже неодноразово зроблено в окремих нарисах, енциклопедичних статтях, Вікіпедії¹. Зупинюся лише на окремих ключових моментах життєвого шляху ювіляра.

Народився Руслан 16 червня 1941 р. у Львові напередодні нападу гітлерівців на Радянський Союз. Війна забрала старшу сестру і бать-

* *Верстюк Владислав Федорович* – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії Української революції (1917–1921 рр.) Інституту історії України НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України.

ка, а дитинство і юність пройшли на Полтавщині під опікою мами та діда. Вже по війні секретар місцевої сільради видав офіційне свідоцтво, вказавши днем народження 30 червня, а місцем народження – дідівське село Супротивна Балка. Після закінчення з медаллю середньої школи навчався у медичному училищі, служив у повітряно-десантних військах, працював сільським фельдшером. У 1965 р. став студентом історичного факультету Харківського державного університету, було йому тоді вже 24 роки – вік, поважний для студента. Та це мало й свої переваги: за плечима була армійська служба, медична практика, які дали певний життєвий досвід, цілеспрямованість у навчанні, прагнення реалізувати лідерські якості та інтелектуальний потенціал. Ще в студентські роки він зацікавився дослідницькою роботою: працював у студентському науковому гуртку, підготував студію про українську партію боротьбистів, яка зайняла перше місце на республіканському конкурсі. До успіхів у навчанні додалася активна громадська позиція: секретар комітету комсомолу, заступник секретаря парткому університету, активний студентський кореспондент газети “Харківський університет”.

Після закінчення вузу з червоним дипломом був рекомендований до аспірантури, а в червні 1976 р. достроково захистив кандидатську дисертацію. Потім працював на викладацькій та адміністративній роботі у вузі. Очевидно, ця обставина у поєднанні з дипломом кандидата історичних наук та досвідом партійної вузівської роботи стали вирішальними при рекомендації його до апарату ЦК Компартії України. Відповідальна партійна робота у відділі науки і навчальних закладів залишала мало часу для творчих занять, зате була добрим вишколом, вимагала максимальної мобілізації та оперативності у вирішенні поставлених завдань.

Від початку 1980-х років до сфери його службових обов’язків входила праця з академічними інститутами та вузівськими кафедрами історичного профілю, державними та партійними архівами. Йому довелося працювати з ректорами вузів, деканами, завідувачами кафедр, керівниками академічної науки. Ця співпраця вимагала широкого кругозору, глибоких і всебічних знань, вміння вибудовувати стосунки, бути одночасно і наполегливим, і толерантним. Саме таким запам’ятався Руслан Якович у далеких тепер 80-х роках. У березні 1985 р., після чергової зміни генерального секретаря ЦК КПРС, у СРСР розпочався складний період пошуків можливих шляхів модернізації охопленого стагнацією суспільства та неефективної економіки. Цей час був пов’язаний, з одного боку, з розвитком процесів демократизації, а з іншого – наростанням кризових явищ у правлячій партії. Постала гостра потреба адекватної реакції академічної науки на суспільні виклики. Один із них полягав у ревізії радянського минулого. Саме в суспільних деформа-

ціях минулого громадська думка і державна ідеологія бачили головні причини тогочасних невдач. Їх треба було показати, але зробити це було дуже непросто. Адже реальна історія була надійно прихована в архівних спецховищах, добратись до яких дослідникам було надзвичайно важко. У червні 1989 р. Р. Я. Пирога було призначено заступником директора Інституту історії партії при ЦК КПУ – завідувачем партійного архіву. Перед ним постали нові виклики та завдання. Під тиском громадськості політичне керівництво республіки пішло на певне розширення доступу до архівних фондів спеціального зберігання. Зокрема, ЦК ухвалив постанову про публікацію документів з історії голоду 1932–1933 рр. в Україні. Руслан Якович став керівником колективу упорядників першого в історії нашої країни збірника статей і документів з цієї актуальної теми. Підготовка та видання книги стали складним випробуванням для авторів. Їм довелося відстоювати книгу на засіданні Політбюро ЦК КП України. У 1990 р. вона вийшла друком і до сьогодні є одним з основних археографічних джерел дослідження історії Голодомору.

Архівна справа на багато років стала для Руслана Яковича сферою професійної діяльності. У напружені серпневі дні 1991 р. він разом із тодішнім начальником Головархіву Б. В. Іваненком готує проект постанови Президії Верховної Ради України про передавання архівів Компартії до державної архівної системи. Незабаром його призначають директором створеного на базі колишнього архіву ЦК КПУ Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Саме завдяки зусиллям керованого Русланом Яковичем колективу архівістів вдалося інтегрувати колишній партархів до державної архівної системи, демократизувати процес дослідницької роботи, надати доступ до закритих раніше фондів.

У перші роки незалежності України колектив архіву здійснював приймання та опрацювання документів ЦК та його установ, документів колишнього КДБ УРСР, проводив їх розсекречення, налагоджував виконання численних запитів соціально-правового характеру, особливо щодо жертв політичних репресій, колишніх остарбайтерів, здійснював публікацію історичних джерел.

У 1998 р. Р. Я. Пиріг очолив архівну галузь України. Це був перший випадок призначення на посаду начальника Головного архівного управління фахівця з багатолітнім досвідом керівництва центральною державною архівною установою. Варто додати, що ще з початку 1980-х років Р. Я. Пиріг у ЦК КПУ опікувався питаннями роботи архівних установ, знав нагальні проблеми, керівні кадри галузі. До призначення був членом колегії ГАУ, головою Ради директорів центральних державних архівів, одним із розробників першого вітчизняного архівного закону. Апарат Головархіву напружено працював над удосконаленням

галузевого законодавства, нормативно-методичної бази, розширенням доступу до документної інформації, забезпеченням соціального захисту архівістів. У цей час було встановлене професійне свято – День працівників архівних установ, а фахівцям центральних архівів надано статус державних службовців. Розроблена під керівництвом Р. Я. Пирога нова редакція закону України “Про Національний архівний фонд і архівні установи” у грудні 2001 р. була схвалена Верховною Радою. Велика робота проводилася у сфері інтегрування українських архівістів у світову архівну спільноту.

Незаперечною заслугою Руслана Яковича стала реорганізація Головного архівного управління у ході адміністративної реформи 1999 р. у Державний комітет архівів України. Це – найвищий статус, який за весь час функціонування мало архівне відомство у системі центральних органів виконавчої влади. Безперечно, це був важливий позитивний крок у підвищенні суспільної значущості ролі архівів. Продовжився процес удосконалення системи архівних установ, з’явилися нові державні галузеві архіви, розпочалося утворення трудових архівів – надзвичайно важливої ланки для соціального захисту громадян. Голова Державного комітету відзначався бережливим ставленням до керівних кадрів апарату і директорського корпусу. Чимало керівників архівних установ, призначених тоді, й нині успішно працюють.

Руслан Якович гостро відчував потреби інновації в роботі галузі, зокрема її інформатизації. Він ініціював призначення на посаду заступника Голови Державного комітету архівів України проф. Г. В. Боряка, який започаткував створення у структурі комітету спеціального підрозділу, появу сайту відомства, комп’ютеризацію архівних процесів, налагодження видавничої справи.

За ці роки розширилися міжнародні контакти Державного комітету архівів України, було укладено низку угод про співпрацю з національними архівними службами Австрії, Польщі, Туреччини. Поважна делегація українських архівістів взяла участь у роботі Міжнародного конгресу архівів (2000, Севілья, Іспанія).

Професор Р. Я. Пиріг доклав чимало зусиль для розвитку досліджень з архівної справи та документознавства. Особливого значення він надавав галузевому НДІ, діяльність якого помітно активізувалася з призначенням директором І. Б. Матяш. У тематиці інституту зростає питома вага науково-практичних розробок. За сприяння Р. Я. Пирога при інституті була створена спеціалізована рада, що істотно вплинуло на підняття наукового рівня фахівців галузі.

Одночасно істотно поліпшилися зв’язки архівної системи з вузами у сфері підготовки фахових архівістів. Членом колегії Державного комітету архівів України став завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного уні-

верситету імені Тараса Шевченка проф. Я. С. Калакура, за редакцією якого вийшов перший вітчизняний підручник з архівознавства. Згодом побачили світ посібники: “Нариси історії архівної справи в Україні”, “Хрестоматія з архівознавства” та інші.

Руслан Якович дбав про фахові галузеві видання – “Архіви України”, щорічник “Архівознавство. Археографія. Джерелознавство”, “Студії з архівної справи та документознавства”. При ньому було започатковано видання “Вісника Державного комітету архівів України”. Варто також згадати про плідну співпрацю центральних та обласних архівів із колективами істориків, особливо Інституту історії України та Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, в результаті якої на зламі століть з’явилася чимала кількість фундаментальних археографічних видань.

Поряд із великою організаційною роботою в архівній сфері початок 1990-х років став для Р. Я. Пирога періодом серйозних наукових досліджень. Це був час становлення сучасної української історіографії, звільнення історичного знання від радянських історіографічних концепцій та міфів, повернення в історичну пам’ять національної історії. Насамперед ішлося про реанімацію визначних постатей українського давнього і недавнього минулого, зняття з них тавра “буржуазних націоналістів”. Увага Руслана Яковича сконцентрувалася на ґрунтовному вивченні життя і діяльності Михайла Грушевського. Він став автором численних статей, доповідей, документальних публікацій про видатного українського історика і громадсько-політичного діяча. Цей дослідницький доробок увінчала оригінальна монографія, присвячена останньому десятиліттю життя М. С. Грушевського. На її основі 1994 р. Р. Я. Пиріг захистив докторську дисертацію на тему “Життя і діяльність М. С. Грушевського в контексті політичної боротьби в Україні (1920–1930-ті рр.)”. Це була перша серед вітчизняних істориків докторська дисертація з грушевськознавства. До честі Руслана Яковича, отримавши докторський диплом, він не залишив обрану тему і сьогодні належить до кола провідних вітчизняних грушевськознавців.

Розпочавши шлях викладача у Харківському державному університеті, Р. Я. Пиріг продовжував поєднувати партійну і державну роботу з педагогічною діяльністю в київських вузах – технологічних інститутах харчової та легкої промисловості, Слав’ястичному університеті. Крім нормативних курсів з історії України, він підготував ряд спеціальних курсів з архівознавства, історії архівної справи, грушевськознавства.

У повній мірі дар і непересічні дослідницькі якості Р. Я. Пирога розкрилися після завершення державної служби. Восени 2002 р. він стає головним науковим співробітником відділу історії Української революції 1917–1921 років Інституту історії України НАНУ. Як зауважує сам ювіляр із легким сумом, лише тепер наукова творчість стала голов-

ною сферою його діяльності. Він продовжив грушевськознавчі студії, досліджуючи еволюцію федералістських поглядів М. С. Грушевського, принципи створення наукової біографії вченого і державного діяча, долю членів його родини. До 150-річного ювілею видатного ученого і державного діяча разом зі своїм учнем проф. В. В. Тельваком підготував фундаментальну монографію “Михайло Грушевський. Біографічний нарис”.

Пиріг Р. Я. також був залучений до здійснюваної Інститутом історії України НАНУ масштабної роботи з дослідження історії Голодомору 1932–1933 рр., присвятивши низку статей проблемам пошуку та публікації тематичної архівної інформації, її джерелознавчому аналізу. Водночас учений провів копітку роботи з виявлення нових документальних свідчень трагедії українського народу у федеральних архівах Росії, центральних, галузевих та обласних архівосховищах нашої країни. Результатом цих зусиль став вихід у 2007 р. упорядкованого ним фундаментального збірника “Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: документи і матеріали” загальним обсягом 90 друк. аркушів. Наступного року вийшов англomовний дайджест цієї книги.

Останніми роками у центрі дослідницьких зусиль Руслана Яковича перебуває історія одного з найбільш контроверсійних державних утворень доби Української революції 1917–1921 рр. – гетьманату Павла Скоропадського. Цій складній проблемі він присвятив кілька монографій, численні статті та доповіді, виступив співорганізатором кількох тематичних наукових конференцій. Під його керівництвом підготовлено збірник документів і матеріалів, які відображають діяльність уряду Української Держави та гетьмана Павла Скоропадського. Нещодавно побачила світ нова фундаментальна монографія Р. Я. Пирога “Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір”, в якій зібрано і систематизовано великий евристичний матеріал про життя та діяльність усіх гетьманських міністрів.

Руслан Якович продовжує вражати своєю невтомною працею, глибокими знаннями та прекрасною пам’яттю, він – член авторських колективів таких масштабних видань, як: “Україна: політична історія ХХ–початок ХХІ століття” (2007 р.), “Політична система для України: історичний досвід та виклики сучасності” (2008 р.), “Історія державної служби” (2009 р.), “Історія українського парламентаризму” (2010 р.), “Нариси історії Української революції” (2011 р.) “Енциклопедія історії України”. Вагомою є й науково-організаційна робота Р. Я. Пирога. Він входив до складу спеціалізованих учених рад Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, Інституту української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, був головою експертної ради ВАК України з історичних спеціальностей. Сьогодні він –

член ученої та спеціалізованої рад Інституту історії України НАНУ, майже два десятиліття працює у редколегії “Українського історичного журналу”, “Архівів України”, входить до складу головних редакційних колегій “Зводу пам’яток історії і культури”, серії книг “Реабілітовані історією”, п’ятидесяти томного видання творів М. С. Грушевського та ін. Загалом його перу належить вагомий науковий доробок – понад 300 публікацій і майже 150 позицій наукового редагування, упорядкування та рецензування. Значну увагу вчений приділяє підготовці наукових кадрів. Під його керівництвом захищено три докторських і вісім кандидатських дисертацій.

Самовіддана праця та професійність ювіляра високо оцінені державними нагородами та відзнаками – Заслужений діяч науки і техніки України (2001 р.), орден “За заслуги” III ст. (2007 р.), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2001 р.), Почесна грамота Верховної Ради України (2011 р.), Подяка Президента України (2002 р.), Подяка Кабінету Міністрів України (2002 р.), Відмінник освіти України (2001 р.), лауреат премії імені Василя Веретенникова (2000 р.) Почесний архівіст України (2010 р.), почесний громадянин с. Супротивна Балка (2013 р.).

В ці ювілейні дні хочеться побажати Руслану Яковичу міцного здоров’я, добра, щастя, плідної роботи на історичній ниві, здійснення всіх творчих планів, нових учнів.

¹ *Васько Л.* Пиріг Руслан Якович / *Л. Васько, О. Ковальчук* // Українські історики ХХ століття. Біобібліогр. довідник. К.–Львів. – 2003. – С. 257–258; *Верстюк В. Ф.* До 70-річчя доктора історичних наук, професора Р. Я. Пирога / *В. Ф. Верстюк* // Український історичний журнал. – 2011. – № 3. – С. 224–229; *Пиріг Руслан Якович* // Вихованці Харківського університету : Біобібліогр. довідник / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна; авт.-уклад.: Б. П. Зайцев, В. І. Кадеев, С. М. Куделко [та ін.] – Харків : Вид-во “Авто-енергія”, 2004. – С. 151–152; *Пиріг Руслан Якович* // Золота книга ділової еліти України. – У 4-х томах. – К., 2000. – Т. 1. – С. 242–243; *Ковальчук О.* Пиріг Руслан Якович / *О. Ковальчук* // Енциклопедія історії України. – К., 2011. – Т. 8. – С. 209–210; *Руслан Якович Пиріг*: біобібліогр. довідник. До 70-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності / Держкомархів України, УНДІАСД; уклад.: Г. Боряк, І. Матяш. – К., 2011. – 86 с.; *Смолій В.* Слово про вченого і людину / *В. Смолій* // Студії з історії Української революції 1917–1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирога. Збірник наукових праць / Гол. редкол. В. Ф. Верстюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – С. 5–9; *Матяш І. Б.* Руслан Пиріг: штрихи до життєпису архівіста / *І. Б. Матяш* // Сумський історико-архівний журнал. – 2012. – № XVI–XVII. – С. 18–25.